

Кочубейник О. М., доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії
психології політико-правових відносин Інституту соціальної та політичної
психології Національної академії педагогічних наук України

ПОЛІТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ВПЛИВУ НА КРИТЕРІЇ НАУКОВОСТІ

Одним із наслідків кардинальних змін у транзитивному суспільстві є перерозподіл кордонів між дискурсами різних соціальних інститутів. У цьому розподілі окремий інтерес становить процес заміни кордонів між політичним і неполітичним, оскільки фактом стає посилення впливу політики на інші сфери життя й оформлення у рамках дискурсивного коду політики різноманітних аспектів суспільного життя (науки, релігії, культури, мистецтва, спорту тощо).

Політизацію можна тлумачити як процес переведення соціальних проблем з режиму підпорядкованості суспільному добробуту в режим підпорядкованості інтересам політичних еліт. Останнє означає що, з одного боку, існує зацікавленість політичних акторів в соціальних і суспільних ресурсах, з іншого – політичні механізми застосовуються для досягнення неполітичних цілей.

Політизація як тренд зачіпає й науку як соціальний інститут. Особливо вияви першої помітні у площині суспільних наук, що завжди демонстрували сенситивність до ідеологічних дискурсів, які циркулюють у певному порядку соціальності. Отже, окрім кризи, пов'язаної зі зниженням статусу інтелектуалів у суспільстві (Ж. Ліотар), проблем, спричинених зміною умов фінансування, суспільні науки нині опиняються у ситуації, що загрожує репутаційними ризиками й витісненням на узбіччя класичного розуміння наукового результату як неупередженого, об'єктивного, істинного. Позиція, за якою соціальні науки є інструментом контролю, що діє у напрямі забезпечення інтересів панівного класу, походить з праць М. Фуко, що розуміє подібний спосіб владності як контроль, здійснюваний всюди, всіма і над усіма (сексуальність, підпорядкування тіла, психічна норма тощо).

Політизація постає як соціальна технологія підпорядкування науки інтересам політичних акторів, елементами якої є тематика проблем, що підіймаються у порядок денний як актуальні для суспільства, політична орієнтація дослідників (іноді навіть установ), методи просування результатів наукових досліджень на публічні арени, критерії отримання різноманітних нагород і премій, гратифікація тощо. Іншими словами, політичні еліти, маючи значний контроль над публічними аренами, істотною мірою втручаються у структурування концептів, проблем і уявлень, що починають функціонувати у площині соціальних досліджень. З іншого боку, маркер «політично ангажоване дослідження», що може застосовуватися для оцінки наукової роботи

(наприклад, у площинах історії, соціології, економіки, філософії, соціальної та політичної психології), є таким, що знецінює авторитет ученого, а тому використовується у риторичі опонентів того чи того політичного дискурсу з відвертою метою його дискредитації. Іншими словами, «неістинність» постає конструкцією політичної боротьби, а не критикою методологічних засад, процедур чи методичного інструментарію певного дослідження.

Говорячи про політизацію суспільних наук як про певний тренд і намагаючись висвітлити причини його появи, слід розглянути перерозподіл позиції владності у трикутнику «політичні еліти – наука – суспільство». На наш погляд, можна говорити про два формати технологізації відношень, які призводять до політизації науки. Перший із них виникає у тому разі, коли владний контроль перебуває в руках політичних еліт, другий – у разі, де владний контроль опиняється в руках певного соціального руху, і політичні еліти змушені адаптувати його вимоги до свої інтересів.

Прикладом першого формату політизації є пряме втручання політичних еліт в діяльність суспільних наук, де від останніх вимагають насамперед ідеологічного забезпечення та підтвердження легітимності встановленого політичного режиму, «науково обґрунтованої» критики й дискредитації «ворожої» ідеології, розроблення ефективних технологій пропаганди й контрпропаганди. У такому разі відповідними політико-адміністративно-бюрократичними структурами здійснюється постійна оцінка наукових напрямків і досліджень з точки зору їхньої відповідності ідеологічному змісту проголошених максимум і можливості досягти заявленої мети суспільного розвитку (побудови комунізму, євроінтеграції, мультикультурного суспільства тощо). Фактично, розташування сил пролягає у напрямі «політичні еліти – наука – суспільство», що, по суті, означає примат політичних зацікавлень, обслуговування їх наукою і слабка увага до дійсних потреб соціуму. (Наприклад, у радянські часи репресивний політичний апарат доволі потужно «видаляв» незадоволених із двох інших ланок, а система вищої освіти забезпечувала підготовку «ідеологічно озброєних» кадрів для політичного управління і контролю). У певному сенсі право на наукову достовірність у такому перерозподілі владності отримують ті дослідження, які виявляються «політично корисними». Хрестоматійним прикладом тут є роботи Т. Лисенко або О. Лепешинської.

Прикладом другого формату політизації є опосередковане втручання політичних еліт в площину суспільних наук, але яке також походить від зламу відносин у трикутнику «політичні еліти – наука – суспільство», через що наукове дослідження вже повинно бути не «політично корисним», а «суспільно приємним», тобто задовольняти емоційно-оцінні потреби того чи того суспільного шару. Відбувається це у такий спосіб. Певна спільнота (частина суспільства) заявляє проблему, політичні еліти формують прийнятний для себе спосіб її розв'язання, фактично наперед визначаючи ті напрями наукових досліджень (а, відповідно – висновки), які отримуватимуть фінансування, а

наукові колективи змушені продукувати заданий результат. Щоб переконати читача у дієвості такого ланцюга, наведемо як ілюстрацію «проблему мігрантів». У тих країнах, де є велика кількість мігрантів, «суспільство» заявляє про зростання соціальних проблем, «політики», намагаючись залишити за собою право визначати порядок соціальності, вимагають розроблення «науково обґрунтованих» соціальних технологій врегулювання «проблеми мігрантів» через практики їхньої прискореної адаптації, акультурації, асиміляції тощо. Однак «клінічний ефект» таких технологій здебільшого не оприлюднюються, що ставить під сумнів його потужність. І перетворення дискурсу толерантності на репресивний механізм дає підстави стверджувати, що «суспільно приемні» теорії адаптації мігрантів не забезпечують отримання контролю над порядком соціальності, а функціонують лише як похідна або артефакт від процесів політизації науки. Фінансування, здійснюване громадськими фондами, демонструє не менш потужний важіль впливу на розвиток «суспільно приемних» теорій та концепцій, що засвідчує селекція грантодавцями дослідницьких тематик. Отже, політизація науки реалізується у цьому разі через впровадження «суспільної приемності» як критерію наукової достовірності.

Узагальнюючи, можемо стверджувати, що політизація науки – як технологія – має основною точкою докладання трансформацію критеріїв науковості. Передумови цього процесу слід шукати і на індивідуальному, і на соціальному рівнях.

Дійсно, можливість політизації науки вкорінена у тих особливостях особистості дослідника, які пов'язані із його залученістю у громадське життя: в своїх дослідженнях політолог чи соціолог (і загалом будь-який соціальний учений) в певній мірі перебуває під впливом життєвої (у цьому сенсі – суспільної) ситуації, яка визначає його власні політичні погляди, національну, релігійну, соціальну ідентифікації тощо. Соціальний дослідник – такий самий «продукт соціалізації», як й інші його сучасники. А отже, він не може радикально відсторонитися від тих норм, цінностей та правил, які визначають спосіб інтерпретації повсякденності, у якій він перебуває. (Хоча вимога елімінації усього суб'єктивного із дослідницького процесу залишається на перших позиціях методологічних прескрипцій класичної раціональності).

І тут варто зробити ремарку, що у рамках якісної методології, котра позиціонується як більш релевантна (й продуктивна) для аналізу соціальності та породжуваних нею ефектів (ексклюзій, дискримінацій, ієрархій, владності тощо) відбувається ревізії статусу суб'єктивності у дослідженні. Спектр можливих розв'язань – це процедури міждослідницької триангуляції, що мають нівелювати вплив соціального «бекграунду», процедури рефлексії й оприявлення позиції вченого щодо досліджуваної проблеми, завдяки котрим можна «діагностувати» міру (можливої) упередженості у висновках, постулювання суб'єктивності як єдиного інструменту, що дає можливість створити «насичений» опис предмету дослідження, а отже – забезпечити

валідність висновків. Але якщо поглянути на критику, що надходить з боку «кількісників», то усі згадані процедури залишаються вразливими й слабкими у своїй спроможності забезпечити «ідеальне знання про соціум» (навіть якщо «ідеальне» не ототожнювати із об'єктивним). А отже, можна вести мову про те, що вплив «бекграунду» виявляється тією шпаринкою, скрізь яку у систему наукових критеріїв оцінювання результатів соціального дослідження, тобто у систему інтерпретації соціальної реальності, входить політизація. На цьому рівні – як суб'єктивність.

На соціальному рівні можливість політизації вникає внаслідок зміни статусу інтелектуалів у сучасному суспільстві. Історія науки засвідчує, що формування їхнього статусу пов'язане із кристалізацією ідеї про значущість істинного знання, але відсторонення від політичного чи суспільного аспектів життя. (Нині із певною іронією сприймаються постаті літературних інтелектуалів на кшталт Ш. Холмса або Ж. Паганеля – трішки дивакувати персонажі, які тримаються осторонь політики й присвячують своє життя «служінню істині»). Тим не менше, сформований критерій науковості як істинності визначив долю науки як соціального інституту у добу модерну. Прогресизм ідеї опанування природною стихією, підкорення її людині, використання природних ресурсів заради підвищення добробуту людства, успішність індустріальної революції на тривалий час забезпечила постать вченого «владою того, хто знає»: владою конструювати символічні універсуми. Як зазначав М. Епштейн, «перша справа інтелектуала – створювати розумові та духовні цінності, розширювати ноосферу і семіосферу людства, а не обслуговувати матеріальні потрібні мас або пропагандистські запити верхів» [2]. Тим не менше, інтелектуали як носії своєї специфічної ідеології («культурної обробки людства») протягом доби модерну перебували в досить тісній співпраці з державою, оскільки система освіти сприяла відтворенню національних культур, на яких і базувалася політична влада. З іншого боку, інтелектуали як володарі необхідного для раціонального управління знання претендували й на те, щоб здійснювати ідейний вплив на державу (Взаємовідношення інтелігенції з владою М. Епштейн схарактеризував як «двоїтий процес: інтелектуалізація влади [...] – і одержавлення інтелекту, підпорядкування його ідеологічним і бюрократичним функцій»).

Тим не менше, ключова для модерну віра в безмежні можливості людського розуму, здатного не тільки пізнавати, а й переробляти світ, особливо соціальний світ, поставила поруч із ідеалом «істинного знання» «корисне знання»: наукова теорія має не тільки об'єктивно (істинно) описувати реальність, але й діяти на користь суспільству.

Однак в епоху пізнього модерну (або постмодерну) влада інтелектуалів в суспільстві виявляється значно підірваною впливом ринку і масової культури. Також слабшає зв'язок між інтелектуалами і державою (політичними елітами зокрема), що послаблює, зрозуміло, й вплив їхньої специфічної ідеології на соціальну політику. Це послаблення впливу в постсучасних суспільствах

пов'язане зі загальною кризою світогляду класичного модерну з притаманним йому уявленням про «законодавчий розум». Монополія інтелектуалів на конструювання символічних універсумів опиняється під загрозою: відтепер у ролі експерта («влада того, хто знає» – «Катя із Фейсбука»). Іншими словами, відтепер порядок владного позиціонування у трикутнику «політичні еліти – наука – суспільство» змінився.

Трансформаційні суспільні процеси вивели на перший план комерціалізацію наукових досліджень, внаслідок чого основним структурним елементом у науковому полі постають не наукові школи як стабільні дослідницькі колективи зі встановленими нормами та науковими традиціями, а ad hoc команди, які співпрацюють протягом коротких періодів часу і після досягнення поставленої мети розпадаються. Саме тому, на наш погляд, послаблюють свої позиції такі регулятори наукового процесу, як теоретична або методологічна критика, професійна полеміка, рецензування, наукова авторитетність. Комерційна підприємливість і особиста мобільність замінюють професійну відповідальність і науковий авторитет як базис організації науково-дослідницької діяльності.

Така заміна призвела до того, що нині доводиться витратити значні зусилля на реставрацію наукової доброчесності, а численні фабрикації та фальсифікації є похідною від заміни «істинного» на «корисне», а надалі – як прогноз – «на соціально приемне», тобто політкоректне. Наразі доволі важко вхопити глузливий сенс фейкової новини: мовляв, у одному зі штатів США стверджують, що алгебра пропагує ідеї домінування білої раси [1]. Однак уже не фейком є ревізія антропології (зокрема расознавства) або біології (статевого диморфізму) з метою надання їм «соціальної приемності»: заперечення існування рас або біологічних відмінностей між статями є інструментом політичної гри, а не предметом наукового дослідження.

Підкреслимо, що частково ризики політизації соціальних наук виникають через, по-перше, своєрідність та складність предмета дослідження, що не передбачає однозначної реєстрації необхідних параметрів (тобто йдеться про невідповідність до постулату Кельвіна), по-друге, – відсутність шляхів критичної верифікації, оскільки йдеться не про закони, а закономірності, вибудовані на ґрунті ймовірнісної статистики; по-третє – змістову гнучкість того чи того концепту, що результує у залежність від теоретичних побудов, а останні, звісно, є сенситивними до ідеологем, що панують у владних дискурсах. (Так, «ідентичність», «нація» або «бідність» можуть бути яскравою ілюстрацією того, як змінюється їхня сутність як предмету дослідження у різних політичних режимах). Відсутність критичних верифікацій для будь-яких соціальних технологій, що обслуговують політичну коректність, виявляється кардинальною умовою застосування технології політизації соціальних наук: ніхто не сприйматиме серйозно промислову технологію отримання енергії з ККД понад 100%, але соціальну технологію, що обіцятиме інклюзію певної групи із не менш казковим результатом, як не сумно, оцінять позитивно й

рекомендують до впровадження.

Список використаних джерел

1. «Алгебра – это расизм»: в США традиционный курс математики сочли неполицорректным [Електронний ресурс]: Режим доступу www.kp.ru/daily/27243/4371383/.
2. Эпштейн М.Н. Интеллигенция, интеллектуалы и социальные функции интеллекта [Електронний ресурс]: Режим доступу//http://cdclv.unlv.edu/archives/articles/epstein_intelligentsia_rus.pdf.

Погоріла А.О., студентка III курсу бакалаврської програми кафедри менеджменту та міжнародних економічних відносин Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Костецька Л.М., кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Кравченко С.О., доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ: МАНІПУЛЮВАННЯ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

Політичні технології є сильним засобом впливу на громадськість в сучасному суспільстві. Низький рівень політичної культури, правосвідомості і громадянської освіти в Україні, відіграє трагічну роль для формування незалежної громадянської думки на сучасному етапі, для розвитку держави загалом. Яскравим прикладом цього є президентські, парламентські та місцеві вибори, виборчим процесам яких властиві різноманітні маніпулятивні процедури.

Дострокові вибори 2014 року відбулися у період складної політичної ситуації в нашій державі, вторгнення Російської Федерації в Україну, початку нею війни на Донбасі та анексії Автономної Республіки Крим, втечі з країни тодішнього президента В. Януковича і опустошення ним казни держави тощо. Разом з тим, на тлі всіх цих подій, активізувалося свідоме і патріотичне громадянське суспільство на захист своєї батьківщини, розвинулася волонтерська діяльність, розпочалося прийдешньою владою на чолі президента П. Порошенка практичне створення з нуля армії, яка за всі роки незалежності